

Nordisk kvindelitteraturhistorie. Bind 1. I Guds navn. 1000-1800. Redaktion: Elisabeth Møller Jensen (hovedredaktør), Eva Hættner Aurelius, Anne-Marie Mai, Rosinante, 1993, ISBN 87-16-10311-4 (dansk utgåva), 595 s. *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. Band 1. I Guds namn. 1000-1800.* Redaktion: Elisabeth Møller Jensen (huvudredaktör), Eva Hættner Aurelius, Anne-Marie Mai, Wiken, 1993, ISBN 91-7119-257-3 (svensk utgåva). 593 s.

När man läser förorden till nationella litteraturhistorier som utkom kring 1990, är det påfallande hur ofta man implicit eller explicit anger att denna specifika litteraturhistoria presenterar **en** av de många bilder som finns av litteraturhistorien. Man hävdar inte längre att man beskriver den enda riktiga kanonen och man eftersträvar inte längre en linjär litteraturhistoria. Denis Hollier t ex skriver i sitt förord till *A New History of French Literature* (1989) där litteraturhistorien presenteras kring "händelser" ("events"):

The juxtaposition of these events is designed to produce an effect of heterogeneity and to disrupt the traditional orderliness of most histories of literature... (Hollier, 1989, XIX)

Hollier lämnar härmed inte den klassiska kanonen, men presenterar den "next to both its rivals and opponents" (Hollier, XX). Sådana utgångspunkter skulle kunna vara symptomatiska för vår postmoderna tid. Varje tid får sin egen litteraturhistoria, inte bara därför att nya källor upptäckts som kan ge en annan bild, utan också för att nya frågor ställs och för att andra utgångspunkter formuleras. Litteraturhistoriens skribenter är ur denna synpunkt barn av sin tid. Atle Kittang diskuterar redan 1983 forskarens position. Om (litteratur)historiker skriver Kittang följande:

Ein historiograf er aldri ein nøytral forvaltar av ei fortid som han lar 'kome til orde', men i eigentlegaste forstand ein tekstprodusent som gjennom sine tolkande framstillingar organiserer ein tradisjon for ei ettertid gjennom

konseptuelle og diskursive mønstre som på ein eller annan måte er prega av hans samtid. (Atle Kittang, Per Meldahl, Hans H. Skei, *Om litteraturhistorieskrivning. Perspektiv på litteraturhistoriografiens vilkår og utvikling i europeisk og norsk samanheng*, Alvheim & Eide, 1983, s 12)

Kittangs kursiverade citat understryker vikten han lägger vid denna positionsbeskrivning. Den är intressant eftersom den både bekräftar och dementerar det som feministiska litteraturforskare kritiserar i den vanliga (meta)litteraturhistorieskrivningen. Kittang utesluter den kvinnliga forskarens perspektiv med att nämna forskarens kön, ”han”, ”hans samtid”. Att i vanliga nationella litteraturhistorier tonvikten lades på manliga författare och grupper är inte så förvånansvärt. De flesta litteraturhistorikerna var män. Och det manliga perspektivet och den manliga förväntningshorisonten återkommer i metadiskurserna av t ex Kittang. Men eftersom Kittang i positionsbeskrivningen tar avstånd från den sk neutraliteten, ger han samtidigt utrymme till andra litteraturhistorier, t ex kvinnolitteraturhistorier.

Attack mot kanon

Holliers ovannämnda litteraturhistoria var modell för en mycket omdebatterad nederländsk litteraturhistoria som publicerades 1993. Huvudredaktören M.A. Schenkeveld-Van der Dussen börjar sitt förord till *Nederlandse Literatuur, een geschiedenis* (Nederländsk litteratur, en historia) med ”Dé geschiedenis bestaat niet.” (s 1) och lite längre fram konkluderar hon att det inte heller finns ”de literatuurgeschiedenis”, dvs lika lite som det finns en enda riktig gällande historia, finns det en enda riktig gällande litteraturhistoria. Schenkeveld-Van der Dussen vill dessutom ägna mer uppmärksamhet åt kvinnliga författare. Hon hävdar att det aldrig förut skrivits så mycket om kvinnliga författare i en nederländsk litteraturhistoria. När man betraktar de avsnitt som handlar om den äldre litteraturen är detta utlåtande korrekt, men med hänsyn till beskrivningen av den moderna litteraturen ser man att kvinnliga moderna författare knappast blev inskrivna i den moderna kanonen.

En annan, mindre försiktig, attack mot den klassiska kanonen är *The Columbia History of the American Novel* (Columbia University Press, 1991). Här presenteras nästan uteslutande kvinnliga författare och författare som tillhör etniska minoriteter. Nu signaleras problemet att

författare som "för femton år sedan hade en solid ställning" som t ex Truman Capote och Norman Mailer, avfärdas med några rader, "om de över huvudtaget nämns" (Rolf Lundén i ett understreckare "Amerikansk litteraturhistoria förnyas" i *Svenska Dagbladet* (1993.05.05). Den nationella litteraturhistorien med en entydig (manlig) identitet anfälls alltså från flera håll. Och i stället för att betrakta dessa anfall som tids-typiska skulle de också kunna ses som tecken på att litteraturhistoria har hamnat i en kris. Samtidigt med att den nationella litteraturhistorie-skrivningen möjligen befinner sig i en kris utkom i april 1993 efter tio års hårt arbete band 1 av Nordisk kvinnolitteraturhistoria *I Guds namn. 1000 - 1800*. Hösten 1993 utkom *Fadershuset. 1800-1900* andra bandet av de fem planerade. Det första bandets presentation i Universitetsaulan i Köpenhamn, där Kerstin Ekman, Kirsten Thorup och Steinunn Sigurðardóttir högläste ur verket, kan betraktas som en litteraturhistorisk milstolpe.

"Något avgörande nytt"

Den nordiska feministiska litteraturforskningen har under de senaste tjugo åren samlat material för att kunna ge nya perspektiv åt kvinnliga författarskap som redan var upptagna i den manliga dominerande litteraturhistorieskrivningen, samt upptäckt bortglömda kvinnliga författare. *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* kan därför betraktas som en syntes av den nordiska feministiska litteraturforskningen under de senaste tjugo åren. Den är en naturlig följd av och hör hemma i en nordisk tradition av kvinnolitteraturhistorieskrivning.

Redan 1982 kom *Danske kvindelige författare 1-2* av Stig Dalager och Anne-Marie Mai. Under 1980-talet publicerades flera kvinnolitteraturhistorier, vilka ibland återspeglade ett experimenterande i form och tillvägagångssätt. *Kvinnornas litteraturhistoria* från 1981-83 är ett exempel: här skriver kvinnliga författare om andra kvinnliga författare och i *Finlandssvenska kvinnor skriver* från 1984, skriver kvinnliga författare om sig själva och egna författarskapet. År 1988 utkom första bandet av *Norsk kvinnelitteraturhistorie* (red. Irene Engelstad m fl), andra resp tredje bandet utkom 1989 och 1990.

Huvudredaktören Elisabeth Møller Jensens inledning till första bandet, *I Guds namn*, återger en del av verkets förhistoria och utgångspunkter.

Utgångspunkten var frågan: "Vad sker med litteraturhistorien om man fokuserar kvinnornas litteratur?" (*I Guds namn*, s 13) Under arbetets lopp övergav redaktionen tanken "om att finna en övergripande litteraturhistorisk teori om kvinnors litteratur." Att försöka hitta en sådan skulle ha varit hämmande och troligen blockerande. Som övergripande frågeställning valde redaktörerna en hållning som har beröringspunkter med Holliers arbetsmetod: "Hur och när sker något avgörande nytt i den nordiska kvinnolitteraturen?" Tonvikten läggs på "händelser", inte längre på "ställen" där kvinnliga författare har befunnit sig, även om man kan hitta tydliga spår av den gamla utgångspunkten. Detta framför allt i första bandet, där redaktionen har strävat efter "att visa hur och på vilka vägar, från vilka *platser*, relationer och institutioner en kvinnlig skrift har kunnat utvecklas." (s 15) (min kursivering)

Denna kvinnolitteraturhistoria tjänar även ett komparativistiskt syfte. Fast varje land har sin egen litteraturhistoria är det möjligt att urskilja en nordisk identitet. En sådan utgångspunkt visar sig vara fruktbar när det gäller kvinnliga författare.

De särdrag som har isolerat en kvinnlig författare i hennes land återfinns ofta hos kvinnliga författare i andra nordiska länder. Ett författarskap, som fallit utanför de gängse litteraturhistoriska kategorierna i sitt land, finner i ett nordiskt kvinnolitterärt sammanhang sin naturliga plats. (s 11)

Fiktiva kvinnor

I Guds namn börjar, nästan traditionellt, med ett längre kapitel "Völvan" på 60 sidor om sagalitteratur på Island, författat av Helga Kress. Hon ger nya perspektiv på den gamla sagodiktningen och hävdar att denna diktning härstammar från en kvinnlig berättartradition. Eftersom det fanns en stark, muntlig och inhemsk berättartradition, som mödrarna "gav vidare till sina skrivande söner, blev denna litteratur skriven på isländska i stället för på latin" (s 25). Kress vill visa att "mannens *mál* (tal) har övertagit kvinnans *spá* (spådom, visdom, syn)" och att kvinnliga författare uttraderats i litteraturhistorien. De kvinnliga författarna som nämns i islänningasagorna skulle vara fiktiva, medan de manliga diktarna som nämns i sagorna skulle ha levt och verkat. Kress slutar sitt sakkunniga och övertygande bidrag med konstateringen att de uteslutna kvinnorna införlivades som kvinnliga titlar på handskrifter och böcker, Njála, Hulda

och Edda m fl.

”Völvan” är bandets första del. De andra fyra delarna heter ”Det heliga uppdraget”, ”Feminae illustres”, ”I eget namn” och ”Muntliga berättelser”. Verket avslutas med bildförteckning, titel- och namnregister.

Andra delen ”Det heliga uppdraget” består av 8 kapitel där religiösa författarskap (t ex Birgitta av Vadstena) behandlas, från medeltidens kyrkliga liv till 1600-talets väckelserörelser. Verkets titel *I Guds namn* kommer nog från inledningen till andra delen av Eva Hættner Aurelius där hon diskuterar frågan om kyrkan som ibland har tillåtit kvinnor skriva i eget namn, även har tillåtit kvinnor tala om sitt eget jag, samt hur detta ”jag” gestaltades i texterna. Hættner Aurelius ger sedan några ”idéhistoriska reflexioner kring begreppet ’jag’ i den medeltida teologin och inom pietismen.” Fast kvinnor använde vardagslivets mönster och språk, kvarstår frågan huruvida det var ett autentiskt ”jag” som talade i dessa religiösa texter. Att kyrkan inte bara lät kvinnor tala i Guds namn, utan också styrde häxornas djävulska tal visas i den intressanta analysen av häxprotokollen. Fast jag inte skulle vilja gå så långt att kalla dessa häxbekännelser med det anakronistiska begreppet ”bekännelselitteratur”, skulle man mycket väl ha kunnat illustrera med dessa texter vilket litteraturbegrepp skribenterna i denna litteraturhistoria hanterar. En teoretisk diskussion om litteraturbegreppet saknar jag dock i detta band. *I Guds namn* illustrerar i praktik att gränserna var mycket vaga och att det fanns olika genrer, som inte beskrivs i vanliga litteraturhistorier. En sådan teoretisk diskussion skulle ha passat i en litteraturhistoria där man annars ofta reagerar direkt på tidigare forskare.

Lärda kvinnor

Tredje delen, ”Feminae Illustres”, omfattar 13 avsnitt. Utifrån vårt eget västeuropeiska perspektiv är det en viktig del av vår egen historia som lärda kvinnor som behandlas här. Här konfronteras vi med tankemönster som förnekar kvinnans mänsklighet. Marianne Alenius går i sin inledning in på den europeiska debatten om lärda kvinnor under 1500- och 1600-talen. Den europeiska kontexten återkommer också i det faktum att lärda kvinnor som den tyskfödda Anna Maria van Schurman behandlas. Sedan presenteras nordiska lärda kvinnor som Birgitte Thot och Cille Cad. Dessa lärda kvinnor som ofta framställdes som ensamma ingick i

verklighet i ett nätverk av kvinnor. Det framgår även ur det intressanta avsnittet om kvinnans plats i stam- och släktböcker. Dessa texter illustrerar på vilka ställen kvinnolitteratur kunde uppstå.

Andra författarnamn är Sophia Elisabeth Brenner och Anna Margrethe Lasson. Brenner behandlas sällan, såvida hon över huvudtaget nämns, i svensk litteraturhistoria. Avsnittet om Anna Margrethe Lasson är ett bra exempel på ett försök att ge en ny och annan läsning av en författare vars roman ofta kallas "en kuriositet" och som bedöms av litteraturhistorikern Rasmus Nyerup 1828 med orden: "Ingen av kvinna född står ut med att läsa den ända till slutet" (s 341). Lasson var en av de kvinnliga diktare som ville främja det danska språket och visa att kvinnor var i stånd att skriva romaner. Lasson var därmed även en författare med en egen poetik. Hennes *Den beklædte Sandhed* (1723) var den första tryckta prosaromanen i Norden.

I delen "I eget namn", med 15 avsnitt, skildras kvinnors litteratur på 1700-talet. Perioden sammanfaller i stort sett med upplysningsperioden. Kvinnor skriver i eget namn, lämnar det privata och träder in i offentligheten. Det gör de som brev- och dagbokskrivare (Charlotta Dorothea Biehl), som författare och medlem i ett litterärt sällskap (Hedvig Charlotta Nordenflycht), som tidningsredaktör, journalist och författare (Anna Maria Lenngren), som dramatiker (Anna Catharina von Possow) och reseskildrare ("Mor" Koren), samt som uppfostrare (Biehl). Avsnitt som är spännande är t ex "Århundredets brevskrivare. Om Charlotta Dorothea Biehl" av Marianne Alenius och Anne-Marie Mai. *De historiske Breve* av Biehl presenteras på sådant sätt att jag omedelbart fick lust att läsa dessa brev. Andra välskrivna avsnitt är Birgitta Holms om Hedvig Charlotta Nordenflycht och Ebba Witt-Brattströms om Anna Maria Lenngren. Båda skribenter går i debatt med tidigare litteraturhistoriker. Sådana inlägg gynnar den litteraturvetenskapliga debatten om en författares bild och myt. De tre sista avsnittens placering kanns förcerad. Ett avsnitt om "Mor" Koren (Christiane Birgitte Koren) behandlar hennes dagböcker och dramatik, följt av ett bidrag om Magdalene Sophie Buchholm. Sedan avslutas denna del med ett avsnitt om Korens resedagbok. För att uppnå en i och för sig bra övergång till nästa del, "Muntliga berättelser", har redaktionen valt att splittra ett spännande författarskap.

I denna sista del, "Muntliga berättelser", presenteras den kvinnliga muntliga berättartraditionen. Det är ett informativt kapitel om en för-

bisedd, men för kvinnor viktig genre. I detta band behandlas först i denna del finsk och färöisk kvinnolitteratur. Fast det är spännande och innehåller viktig information fick jag ändå känslan av att det "exotiska" har betonats i denna del, det förstärktes av det i och för sig roliga kapitlet om norska erotiska historier. Men med sista avsnittet "Vad förklädet dolde... Det kvinnliga mönstret i folkdiktning och folkminnesinsamling" föll allt på sin plats och knyts det förflutna till framtiden.

Flera kanon?

När man betraktar fördelningen av textutrymmen i *I Guds namn* över de olika nordiska länderna, då är det påfallande att Sverige och Danmark tilldelas drygt hälften av sidorna. Norge och Finland får ännu mindre utrymme än Island, som får cirka 11 procent av uppmärksamhet. Även om cirka 17,5 procent av texten behandlar litteraturens utveckling i "Norden" - ofta som inledning till ett antal kapitel - får man i alla fall intrycket att Norge och Finland behandlas något styvmoderligt med 6,8 och 5,5 procent. Detta har troligen samband med redaktionens sammanställning och vilka norska eller finska litteraturvetare deltog i skrivarbetet. Det illustrerar hur en författares kanonisering kan vara beroende av vilka som skriver en litteraturhistoria.

Registret visar ett annat påfallande mönster. Flertalet av namnen hänvisar till män. Kvinnliga författare befann sig i alla fall i en manlig kontext och detta återspeglas även på metanivå. De kvinnliga skribenterna i *I Guds namn* reagerar, korrigerar och komplementerar tidigare manliga forskare. Det ska bli intressant att slå upp den femte delen av Nordisk kvinnolitteraturhistoria med de biobibliografiska uppgifterna för att se om skribenterna i sin beskrivning av nyare litteratur oftare kommer att hänvisa till annan feministisk litteraturforskning.

Fast det första bandet av Nordisk kvinnolitteraturhistoria inte är perfekt, är det en lyckad början till en mycket intressant gren av litteraturhistorieskrivning i allmänhet. *I Guds namn* är komponerad inte bara med vetenskaplig grundlighet, utan också med kärlek och är en utmärkt källa för fortsatt och kommande forskning. Det som alla recensenter är väl överens om, är de vackra illustrationerna. Att illustrationernas plats och funktion på vissa ställen är oklar glömmer man då lätt. I verket finns för övrigt få tryckfel.

Framtiden kommer att visa om denna strategi ger resultat och om nordiska litteraturhistoriker kommer att infoga kvinnliga författarskap i kommande nya nationella översiktsverk. Att i en nyss utkommen dansk litteraturhistoria på engelska *A History of Danish literature* av Sven H. Rossel (red.) från 1993 kvinnliga författare behandlas i marginalen, förebådar intet gott. Om det är så att den nationella litteraturhistorien är en genre som håller på att försvinna, då uppstår nog en litteraturhistorieskrivning med flera kanon och kommer nog en ny nordisk kvinnolitteraturhistoria att behövas om trettio år.

Petra Broomans, Rijksuniversiteit Groningen (NWO)